

Відзив
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Меркулової Валентини Олександрівни
на дисертацію Дмитришиної Тетяни Іванівни на тему
«Призначення покарання неповнолітнім у сучасних умовах»
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Актуальність дослідження обумовлюється декількома чинниками соціально-політичного, теоретичного, законодавчого та міжнародно-правового характеру. Слід зазначити, що зміна державної ідеології, яка відбулася з проголошенням незалежності України, потребувала реформування основних засад усіх галузей права. Тим більш, змін мали зазнати кримінальне, кримінально-виконавче, кримінально-процесуальне право, які регулюють досить важливу сферу кримінально-правових відносин – притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності та визначення доцільного та справедливого обсягу кримінальної репресії. Безумовним є той факт, що всі ці роки (з часів набуття чинності Кримінального кодексу 2001 року) реформування кримінального законодавства в Україні відбувалося відповідно до міжнародно-правових стандартів, у напрямку посилення та уточнення тих положень, які забезпечують права суб'єктів кримінально-правового конфлікту на усіх стадіях правосуддя, посилюють залежність обсягу кари від тяжкості вчиненого діяння та особливостей винної особи, відтворюють найактуальніші сучасні проблеми боротьби із певними видами злочинності, а отже мають забезпечити реалізацію принципу справедливості.

На окрему увагу заслуговують питання кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання неповнолітніх є завжди актуальними. А питання щодо визначення мінімально необхідних меж кримінальної відповідальності та покарання щодо цієї особливої категорії винних; механізму оцінки стану здоров'я та рівня розвитку неповнолітнього під час вчинення суспільно небезпечного діяння та його впливу на обрання заходів кримінально-правового впливу; визначення оптимального співвідношення між заходами суто карального та виховного характеру, як заходів попередження злочинності неповнолітніх, - залишаються до сьогодні предметом наукових пошуків у різних країнах світу.

Суспільство має стимулювати законодавчий процес у напрямку більш чіткого регулювання кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб, які є особливим суб'єктом кримінально-правових відносин. Саме стосовно неповнолітніх особливо значення набуває дотримання чіткого співвідношення тяжкості вчиненого злочину та обсягу кримінальної репресії, врахування всіх обставин справи та властивостей винної особи. Суд має оцінити ступінь суспільної небезпечності вчиненого

неповнолітнім діяння та ступінь антисоціальної настанови винної особи на декількох рівнях: під час визначення доцільного обсягу кари (а отже форми кримінальної відповідальності, виду та терміну покарання); під час визнання можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання, від реального відбування призначеного судом покарання тощо. В умовах, коли кримінальне та кримінально-виконавче законодавство реформується шляхом гуманізації заходів кримінально-правового впливу, які застосовуються до осіб неповнолітнього віку, ідея невідворотності відповідальності спрацьовує на користь теоретичної посилки, що головне запобіжне значення щодо них має сам факт настання кримінальної відповідальності, а не обсяг кари.

Здобувач наводить широке коло науковців, які досліджували проблеми, пов'язані із вчиненням неповнолітніми злочинів, особливостями здійснення щодо них кримінального правосуддя. Проте, з огляду на інтенсивність змін, яких зазнає практично кожна сфера життєдіяльності суспільства, а відповідно і інтенсивність, яких зазнає правова сфера, - теоретико-правовий та практичний інтерес до зазначених проблем не вщухає, а навпаки посилюється. Ця проблематика вимагає нових підходів до її вирішення як на теоретичному, так і законодавчому рівнях. Проблема визначення механізму та критеріїв оцінки ефективності різних заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх з точки зору дієвості попередження злочинності неповнолітніх, - все більше хвилює сучасних науковців та практичних працівників. Маємо погодитися із автором у тому, що багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими або носять дискусійний характер, потребують узгодження з міжнародно-правовими актами та сучасною практикою міжнародних судових органів.

Зазначене підтверджує особливу актуальність обраної автором теми, своєчасність даного дослідження, його теоретичне та прикладне значення. Результати дослідження є важливими як для теорії кримінального права, так і для законодавчої та правозастосовної діяльності. Цінність даної роботи саме в тому, що автор на підставі аналізу результатів досліджень визначеної проблеми у різні історичні періоди життєдіяльності суспільства (включаючи сьогодення), вивчення вимог міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду, - надає власне бачення їх вирішення.

Ознайомлення з дисертацією та авторефератом надає підстави для певної *загальної оцінки роботи*. Автором було проведене самостійне дослідження наукової проблеми призначення покарання неповнолітнім, що надало можливість автору сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо подальшого розвитку теорії кримінального права та удосконалення чинного кримінального законодавства України у зазначеній сфері, а відповідно і правозастосовної практики.

Дисертація оформлена відповідно до державного стандарту. Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам. Наукові положення в тексті дисертації за формою викладу дохідливі, у смисловому значенні взаємопов'язані.

Вдало визначено *мету, об'єкт та предмет дослідження*.

Досить конкретні визначення мають *завдання дослідження*, які відтворюють особливе значення для автора вивчення та аналізу міжнародно-правових актів та міжнародного законодавчого досвіду у визначеній сфері; дозволяють підійти до оцінки мети призначення покарання, загальних, спеціальних обставин, які враховуються судом при призначенні покарання, - як до особливих правових категорій, які стосуються досить специфічного суб'єкта кримінальних правовідносин; відповідно передбачають визначення основних напрямів подальшого розвитку інституту призначення покарання неповнолітнім. Такий підхід у формулюванні завдань є підтвердженням комплексного характеру дослідження, як такого, що полягає у необхідності послідовного розгляду теоретичних, законодавчих та правозастосовних аспектів визначеної проблеми.

В *положеннях новизни* відтворюється певна загальнотеоретична та методологічна культура автора, відповідна наукова коректність теоретичних висновків, наукова обґрунтованість пропозицій до чинного законодавства та практики його застосування. Достовірність на наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є однією з спроб комплексно визначити та проаналізувати теоретико-методологічні основи та зміст інституту призначення кримінального покарання неповнолітнім та на цій основі запропонувати пріоритетні напрями удосконалення чинного кримінального законодавства.

У дисертації порушені не розроблені раніше наукові та практичні завдання, розв'язання яких дозволило одержати нові результати і виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо:

реорганізації системи правил призначення покарання неповнолітнім з позиції необхідності дотримання мінімізації карального впливу та пропорційності ступеня тяжкості вчиненого діяння та особливих особистісних властивостей винної особи;

виокремлення особливої важливості дотримання при призначенні покарання неповнолітньому його прав на гідне поводження, менший обсяг кримінальної відповідальності та покарання (ніж щодо дорослих), на реабілітацію та ре соціалізацію тощо.

необхідності визначення механізму суттєвого обмеження суддівського розсуду, а отже подальшої більш чіткої формалізації призначення покарання неповнолітнім;

особливого підходу у формулюванні та використанні у правозастосуванні спеціальних засад призначення покарання неповнолітнім, які мають обумовлювати пріоритетність та першочерговість застосування примусових заходів виховного характеру та обмеження застосування позбавлення волі;

необхідності внесення суттєвих редакційних змін у зміст кримінально-правових положень Загальної частини Кримінального кодексу, що стосуються як безпосередньо, так і опосередковано сфери притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності та призначення йому покарання.

Значну увагу автор надає *методології дослідження*. Дисертант застосувала загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (С.8), які обрані з урахуванням поставленої мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження: діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, соціологічний, моделювання.

Належними є законодавча та доктринальна бази дослідження відповідної сфери регулювання суспільних відносин. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується якісним аналізом наявних літературних джерел, перелік яких налічує 342 найменування. Поряд із працями з проблем кримінального права, дисертантом досліджено міжнародно-правові акти, пов'язані із неповнолітніми правопорушниками, рішення Європейського суду з прав людини, акти чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України та законодавства зарубіжних країн (Великобританії, Данії, Голландії, ФРН, Франції, США, Ізраїля, Туреччини тощо).

Репрезентативною є *емпірична база* дослідження, яку становлять дані вибіркового вивчення 122 судових рішень у справах по злочинам неповнолітніх; результати вибіркового анонімного експертного опитування суддів та представників державного обвинувачення у Вінницькій та Одеській областях; відповідні узагальнення судової практики; показники статистичної звітності МВС України та Державної судової адміністрації України щодо злочинів неповнолітніх (за 2005-2016 рр.).

Практичне значення роботи Дмитришиної Т.І. полягає у тому, що наукові *положення, сформульовані у дисертації, можуть бути використані в різних сферах діяльності*: у науково-дослідній роботі під час подальших досліджень проблем кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; у правотворчій діяльності – при розробці законодавчих новел у сфері реалізації кримінально-правового примусу щодо неповнолітніх; у правозастосовній діяльності – під час прийняття практичними підрозділами відповідних рішень щодо притягнення неповнолітніх до відповідальності та призначення їм покарання; у навчальному процесі - при викладенні навчальної дисципліни «Кримінальне право», підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Результати дослідження мають *належний рівень апробації*: основні положення дисертації доповідалися на чотирьох науково-практичних конференціях, відтворені у 11 наукових працях, з яких 5 наукових статей опубліковані у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні.

Структурно дисертація складається із вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків.

Анотат дисертації відбиває основні положення та результати дослідження, які наведені в тексті роботи, відповідає її змісту, а відповідно

спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Вивчення та *аналіз конкретного змісту дисертації* надає нам підстави визначитися із тими її положеннями, які, як на нашу думку, є найбільш доведеними та обґрунтованими, як такими, що першочергово заслуговують на увагу вітчизняного законодавця. Слід зазначити, що послідовність, взаємозв'язок розділів та підрозділів дисертації, спрямовані на реалізацію визначеної автором мети дослідження, а відповідно, залежно від особливостей предмету дослідження кожного підрозділу, в тій чи іншій мірі торкаються найважливіших для автора питань. Тож особливістю роботи є те, що автор звертається до певних проблем, які на його думку мають визначати особливість та специфічність призначення покарання неповнолітніх, у різних підрозділах. А отже безпосередньо зміст розділів (підрозділів) дисертації доповнюють один одне, містять результати аналізу стану наукових теоретичних досліджень, історичних та міжнародно-правових аспектів, проблем чинного кримінального законодавства щодо найважливіших, як на думку автора, проблем призначення покарання неповнолітнім в умовах сьогодення. Тож, зважаючи на особливості методології розглядуваного дослідження, вважаємо за *доцільне здійснювати комплексний аналіз досягнутих автором результатів на підставі врахування положень різних підрозділів*, як таких що у сукупності обумовили новизну та цінність даної роботи, її вклад у розвиток теорії кримінального права подальшого реформування чинного вітчизняного законодавства у напрямку приведення у більш чітку відповідність до міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду. Зокрема до *здобутків дисертанта* необхідно віднести наступні результати дослідження.

Погоджуємося із автором в тому, що дослідження концептуальних основ призначення неповнолітнім покарання обумовлюється насамперед необхідністю зміни стратегічних та тактичних напрямів реформування кримінального правосуддя щодо цієї досить специфічної категорії злочинців, переорієнтації з кари на їх реінтеграцію у суспільство відповідно до міжнародно-правових стандартів та позитивного доведеного часом досвіду інших країн світу. *Концепт «дружньої юстиції», зорієнтований на чітке врахування індивідуальних та вікових особливостей психіки дитини, який відтворюється у досить гнучкій системі карально-правових та виховних заходів, спрямованих не стільки на покарання, скільки на повернення неповнолітнього у суспільство*, - виправдав себе у багатьох країнах світу, а отже заслуговує на увагу та впровадження.

На особливу увагу заслуговують ті результати дослідження, в яких доводиться доцільність віднайти соціально-економічні, політичні та правові можливості для впровадження *ювенальної юстиції* в Україні, яка базується на визнанні неповнолітнього як специфічного суб'єкту кримінально-правових відносин, а отже обумовлює особливість змісту цих відносин, специфічність взаємних прав та обов'язків сторін. В сучасних реаліях цьому перешкоджають значна кількість чинник, серед яких (поміж інших)

недостатня теоретична обґрунтованість даного процесу та недосконалість кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, пріоритетність каральних заходів. Проте слід визнати, що найчастіше *медіаційні, пробаційні заходи, реституція, компенсаційні заходи, відновне правосуддя* тощо - є необхідними складовими ювенальної юстиції загалом.

Цінність роботи полягає у тому, що автор справедливо належну увагу приділив *дослідженню генезису та змісту міжнародних норм та міжнародних принципів*, які мають позначитися на будь-якого етапі відправлення кримінального правосуддя щодо неповнолітніх. Зокрема, загальновизнані міжнародні принципи визнання та забезпечення інтересів дитини, його сталого розвитку, справедливого поводження, мінімального втручання в особисте життя, призначення виду та строку покарання, адекватних психологічним та психофізичним особливостям правопорушника, тощо мають суттєво позначитися на подальшому реформуванні кримінального законодавства України.

Слід підтримати автора в результатах дослідження, які стосуються проблем *системи принципів призначення покарання неповнолітнім в Україні* як таких, що мають визначати не лише зміст, сутність кримінально-правових положень у сфері призначення покарання, але й *обумовлювати подальше реформування кримінального законодавства у даній сфері*. Обґрунтованими є положення, які доводять доцільність класифікації принципів призначення покарання на загальноправові (законність, справедливість, гуманізм), спеціальні (індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, призначення покарання за кожен злочин), особливі (призначення покарання за сукупністю вироків та сукупністю злочинів тощо).

Погоджуємося із точкою зору автора щодо того, що значення правильного визначення та дотримання принципів кримінального права та законодавства посилюється у зв'язку із тим, що вони *закріплюються та конкретизуються у законодавчих положеннях – засадах (основах) призначення покарання, а отже мають бути обов'язково враховані судом при призначенні покарання*. Наукова позиція автора стосовно того, що загальні та спеціальні правила призначення покарання щодо неповнолітніх мають бути реформовані відповідно до міжнародно-правових стандартів та позитивного міжнародного досвіду, а отже зазнати певних уточнень та конкретизації виходячи із необхідності дотримання критеріїв мінімального карального впливу та пропорційності, - мають бути підтримані. Має бути сформований механізм реального обмеження дискреційних повноважень судді, спрямований на максимальне дотримання прав та інтересів неповнолітньої особи. Тож відповідні зміни у кримінальне законодавство є обґрунтованими та своєчасними.

Слушними є міркування автора щодо доцільності під час визначення виду заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх *враховувати вікові особливості правопорушника*. Запропонована автором класифікація суб'єктів кримінально-правових відносин на три групи: *малолітні особи (до*

14 років), неповнолітні правопорушники - підлітки (14-16 років - молодші підлітки, 16-18 р. – старші підлітки), молоді правопорушники (до 21 року) дозволить підходити більш виважено до оцінки ступеню впливу особливостей фізичного та психічного стану особи на вид цих заходів. Погоджуємося із автором в тому, що вікова періодизація неповнолітніх (молодих правопорушників), пов'язана із особливостями розвитку і формуванням особистості, має суттєво впливати на інститут кримінальної відповідальності та покарання, оскільки доведеним є те, що вікові особливості тягнуть відмінності у сприйнятті неповнолітніми суті та цілей покарання, а отже мають враховуватися при диференціації та індивідуалізації покарання. До того ж, слушними є міркування автора щодо того, що в певних випадках процес соціалізації не обмежується терміном легального статусу повноліття, а отже в таких випадках доцільним є поширення виховних функцій кримінально-правових заходів та спеціального порядку призначення покарання на осіб віком до 21 року. Відповідно обґрунтованою є пропозиція автора щодо редакції ч. 4 ст. 97 -1 КК, в який йдеться про необхідність в таких випадках врахування тяжкості діяння, мотивів вчинення злочину, характеристики соціальної зрілості особи, яка не досягла двадцяти одного року.

Автор справедливо значну увагу приділяє питанням *осудності неповнолітніх*, яка є показником соціальної зрілості особи, її здатності усвідомлювати суспільну небезпеку, протиправність діяння і керувати своїми діями. Положення дисертації свідчать на користь тієї позиції, що *вікова осудність* має *схожі риси із обмеженою осудністю* в тому, що в наслідок патологічної збитковості психіки неповнолітніх особа не може повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння або керувати ним. Тому причиною є недостатній рівень розвитку неповнолітнього. Проте у разі обмеженої осудності особа підлягає кримінальній відповідальності, а наявність психічного розладу враховується судом при призначенні покарання, може служити підставою для призначення примусових заходів медичного характеру. У разі ж визначення особливих ознак вікової осудності особа не може підлягати кримінальній відповідальності. На увагу заслуговує думка автора щодо того, що інститут «вікової осудності», має свої витоки у вітчизняному праві, а отже заслуговує на закріплення його у чинному законодавстві.

На увагу заслуговують ті положення дисертації, в яких доводиться те, що *концептуально досить важливим є визначення тих цілей покарання, на які має бути спрямована діяльність органів кримінального правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників*. Виправданим є те, що значна частина дослідження присвячені цілям покарання (карі, виправленню, попередженню злочинів). Доводиться необхідність визначення у якості мети покарання – відновлення соціальної справедливості. Проте особливе значення стосовно розглядуваної специфічної категорії осіб мають положення, присвячені співвідносності таких категорій як «виправлення» та «виховання». Маємо підтримати автора у доведенні особливої важливості виховних складових

будь-якого заходу кримінально-правового впливу на неповнолітніх, в тому числі і покарання.

Підтримуємо автора у тому, що за чинним кримінальним законодавством особливість кримінальної відповідальності неповнолітніх, як специфічного суб'єкту кримінально-правових відносин, відтворюється (окрім особливої форми призначення та реалізації покарання) у факті існування *примусових заходів виховного характеру*. І якщо оцінювати характеристики дієвості цих заходів, слід визнати справедливим твердження автора щодо того, що ці заходи мають певні переваги перед покаранням, оскільки спрямовані на досягнення цілей запобігання злочинам, виправлення та ресоціалізацію засуджених переважно без ізоляції від суспільства, а отже не тягнуть суттєві негативні наслідки для особи та суспільства, пов'язані із відчуженням засудженої особи від суспільства. А відповідно у кримінальному правосудді вони мають в першу чергу розглядатися як мінімально необхідні заходи щодо неповнолітньої особи.

На особливу увагу заслуговують положення дисертації щодо подальшого реформування чинного кримінального законодавства у напрямку формування *багатоколіїної системи заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх*, яка б включала заходи соціального захисту, безпеки (обмеження чи позбавлення права користуватися електронними заходами зв'язку, обмеження спілкування у соціальних мережах тощо), компенсації та реституції; надавала б можливості для більш широкого застосування різних моделей примирення (медіації), як альтернативи судовому переслідуванню, альтернатив покаранню у вигляді освітніх заходів, поширенню сфери застосування відновного правосуддя тощо.

Одним із важливих результатів проведеного дослідження є надання *пропозицій по удосконаленню чинного кримінального законодавства* України. Автор висловлює своє власне бачення змісту положень ст. 73-1КК «Заміна покарань», окремих норм Розділу XV КК : ст. 97 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру», 97-1 КК «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх», ч. 2, 3 ст. 102 КК «Позбавлення волі на певний строк», ст. 103 КК «Призначення покарання або інших кримінально-правових заходів неповнолітньому». Підтримуємо автора щодо запропонованої редакції зазначених норм (С. 161-164).

Крім розглянутих вище наукових положень, в роботі *містяться і інші положення, висновки та рекомендації*, які у сукупності забезпечують цілісність проведеного дослідження. Конкретний аналіз дисертації дозволяє зробити висновок про те, що дисертантом досягнуто поставленої мети та виконано означені ним завдання. На експертизу подане завершене комплексне дослідження, в якому висвітлені актуальні та важливі теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми призначення покарання неповнолітнім.

Разом з тим, позитивно оцінюючи зміст дисертації Дмитришиної Т.І. та наголошуючи на її відповідності вимогам щодо робіт, які подані на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, уявляється за доцільне **висловити особисту думку опонента щодо окремих її положень та висновків**, які можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації, або ж є такими, що потребують додаткової аргументації.

1. Певні міркування слід висловити *стосовно структури дослідження*. Бажано більш чітко визначитися *із підсумками* та результатами дослідження по кожному підрозділу. В окремих випадках їх взагалі немає (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3) Особливо звертає на себе увагу відсутність підсумків у підрозділі 2.1., який за обсягом є найбільшим в усьому дослідженні (54 сторінки), охоплює різні за сутністю питання (мета покарання; загальні та спеціальні принципи як кримінального права взагалі, так і окремих правових інститутів; співвідношення принципів та загальних засад призначення покарання; значення впливу особистісних властивостей неповнолітньої особи на процес призначення покарання тощо). Як вже йшлося, особливістю роботи є те, що автор торкається більшості розглядуваних проблем в різних підрозділах, залежно від спрямування та предмету дослідження. Відповідно, цінність роботи значно збільшилася б у разі комплексної оцінки розглянутих у підрозділах питань на різних рівнях узагальнення. Якісних ознак дослідженню мала б надати чіткість та послідовність просування автор (без повторень змісту положень) від підсумків підрозділу до висновків розділу, загальних висновків. Механічне повторення змісту окремих положень дисертації, що більшою мірою спостерігається у співвідношенні змісту підрозділів (містяться на сторінках 135-136, 147- 148, 154, 156-157 тощо) позбавляє нас можливості отримати біль поширену інформацію з конкретного питання.

2. Спостерігаються окремі суперечливості (певна невідповідність) у формулюванні окремих положень дисертації. Так на сторінках 149-150 автором надається пропозиція доповнити КК ст. 97-1с назвою «Завдання кримінальної відповідальності неповнолітніх», проте у загальних висновках на сторінці 162 ця ж стаття має іншу назву - «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх». Дещо інший зміст міститься у ч. 1 та ч. 4 вказаних статей, як таких що аналізуються у змісті підрозділу 2.3. та у змісті положень Висновків.

До того ж, у Висновках містяться рекомендації щодо внесення змін до ст. 97 КК, стосуються кримінально-правових підстав (тяжкості вчиненого діяння) для застосування звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (С. 162). Проте в дисертації автор чомусь взагалі оминає питання особливостей застосування даного інституту, а відповідно відсутні обґрунтування значного поширення сфери застосування даного спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності.

3. Щодо співвідношення та відповідності назви підрозділу та його змісту. На увагу заслуговує підрозділ 2.2. «Спеціальні та особливі принципи

призначення покарання неповнолітнім». Якщо звернутися до конкретного змісту цього підрозділу, то маємо зазначити, що автор переважно розглядає питання щодо *спеціальних правил* призначення покарання, зумовлених специфікою конкретних інститутів кримінального права (надається їх перелік, аналізується специфіка, визначається ступінь впливу на них особистісних характеристики неповнолітнього, аналізується перелік обставин, які мають бути враховані при призначенні покарання неповнолітньому тощо). І лише на С. 135, без будь яких пояснень та переходу, використовується поняття «спеціальних та особливих принципів». Йдеться про те, що «формальний аналіз вказаних критеріїв не надає можливості ретельного налізу спеціальних та особливих принципів призначення покарання неповнолітнім. Вважаю такий підхід не виправданим. Адже автор неодноразово стверджував що поняття «принцип», «правила», «засади» є не тотожними. Якщо так, слід було в порядку вступу до цього підрозділу надати обґрунтування співвідношення цих категорій «спеціальні та особливі принципи призначення покарання неповнолітнім» та «спеціальні та особливі правила призначення покарання».

4. Погоджуємося із автором, що до сьогодні проблема змісту та співвідношення таких соціально-правових категорій як «вікова осудність», «вікова неосудність», «обмежена осудність» залишається актуальною та дискусійною. Проте спостерігається певна непослідовність автора у використанні цих категорій. Так на сторінках 25 та 27 автор стверджує, що саме наявність «вікової неосудності», яка базується на *патологічній збитковості психіки неповнолітніх*, повинна спричинити виключення кримінальної відповідальності. Наводяться її ознаки: неповнолітній внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, не міг повною повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння або керувати ним. Стверджується, що саме в цьому вікова неосудність має схожі риси з обмеженою осудністю. Проте на сторінках 72 та 140 містяться конкретні пропозиції щодо доцільності визначення у Кримінальному законодавстві *вже «вікової осудності»*, яка має ті ж ознаки, що «вікова неосудність». Тож бажано було б, щоб розглядувана робота набула більшої чіткості стосовно ознак цих понять, їхнього співвідношення, різниці (чи тотожності) правових наслідків для неповнолітніх.

5. В різних підрозділах дисертації досить часто використовуються такі поняття як «виправлення» та «виховання» (С. 91, 92, 123, 150, 153, 159-160). Аналізуючи функціональне призначення ювенальних судів концентрує увагу на тому, що їх функціонування базується на тому, що неповнолітні злочинці мають бути виправлені, а не покарані. Проте розглядаючи вітчизняне законодавство, автор стверджує, що є неправильним те, що чинне кримінальне законодавство не одержало законодавчого закріплення мети «виховання», оскільки саме стосовно неповнолітніх покарання здійснюють виховну дію. Надаючи власну редакцію ч. 1 ст. 97-1 «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх», автор стверджує, що заходи

кримінальної відповідальності неповнолітніх мають сприяти вихованню, соціальній інтеграції, обмеженню рецидиву (С. 162). Тож автор пропонує *процес виховання* відносно неповнолітніх (на відміну від дорослих) розглядати у більш вузькому значенні - як *процес формування* правомірної поведінки, - розглядати як одну із цілей покарання. Проте факт формування правомірної поведінки і є досягненням такої цілі як виправлення, яка завдячує саме певному виховному процесу. Тож співвідношення цих категорій слід розглядати в площині як результат (виправлення) та процес на шляху до цього результату (процес виховання). Головним є те, що робота не містить чіткої відповіді як співвіднести загальні цілі покарання, які визначені у ч. 2 ст. 50 КК та запропоновані автором щодо неповнолітніх. Чи має ст. 50 КК визначати у якості цілі і «виправлення» і «виховання»? Чи ціль «виховання» є складовою особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, а отже має визначатися лише у Розділі XV.

6. Підтримуючи в цілому думку автора щодо особливої важливості та пріоритетності *примусових заходів виховного характеру* у системі заходів кримінально-правового впливу на неповнолітні (С. 45, 51, 52, 59, 66, 75, 150), тим не менш вважаємо, що на підставі досить значного обсягу проведеного дослідження міжнародно-правових стандартів та міжнародного законодавчого досвіду, стану наукових досліджень вітчизняних вчених слід було більшу увагу *приділити саме питанню правової сутності* цих заходів (автор лише стверджує, що це питання потребує висвітлення), їхнього співвідношення із кримінальною відповідальністю, заходами безпеки та соціального захисту, реституцією тощо. Це в свою чергу вимагало б більшої уваги автора до аналізу співвідношення в цих заходах виховного та карального елементу, а відповідно їхнього обсягу право обмежень. На тлі неодноразових тверджень автора про існування спеціальної системи кримінально-правових заходів (а отже і системи покарання) це б надало нового змісту окремим положенням дисертації в цій частині.

7. На значній кількості сторінок йдеться про доцільність визначення у законодавстві «заходів соціального захисту, безпеки, *компенсації, реституції*», про необхідність висвітлення проблем їхньої правової природи (С. 36, 51, 53, 59, 71, 77, 145, 151). Проте, як на наш погляд, цьому питанню не було надана належна увага. Якщо автор надає певний перелік заходів безпеки (обмеження чи позбавлення права користування електронними заходами зв'язку, обмеження спілкування у соціальних мережах), то стосовно змісту та сутності (співвідношення) таких заходів як «реституція» та «компенсація» робота взагалі не містить ніяких положень.

Проте *визначені зауваження підтверджують складність та дискусійний характер окремих досліджених проблем*, відтворюють особистісне бачення автора у їх вирішенні, підтверджують доцільність їх подальшого більш глибокого наукового дослідження та аргументації. Ці зауваження не носять принципового характеру, не впливають суттєво на загальне позитивне враження від обсягу виконаного дослідження та запропонованих автором

враження від обсягу виконаного дослідження та запропонованих автором пропозицій. Сподіваємось, що висловлені зауваження будуть використані автором у подальшій науковій діяльності.

Загальний висновок по дисертації. Таким чином, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій, повнотою опублікованих дисертантом матеріалів, за оформленням кандидатська дисертація "Призначення покарання неповнолітнім у сучасних умовах", виконана *Дмитришиною Тетяною Іванівною*, є завершеною працею. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має суттєве значення для науки кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології. Дисертаційне дослідження повністю відповідає науковій спеціальності 12.00.08, вимогам п. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Наказу МОН України від 12 січня 2017 р., № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Її автор *Дмитришина Тетяна Іванівна* на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального
права та кримінології ОДУВС

В.О. Меркулова

ПОГОДЖЕНО:

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

03.10.2017

П.В. Берназ